

แนวคิดพุทธศาสนamahayanที่ปรากฏในสังคมไทย : กรณีศึกษา
การสร้างพระพุทธรูป

The concept of Mahayana Buddhism that Appears in Thai
society : Case study Building Image of Buddha

ปรีชา บุตรรัตน์

ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

แนวคิดพุทธศาสนamahayanที่ปรากฏในสังคมไทย กรณีศึกษา การสร้างพระพุทธรูป จากการวิเคราะห์ พบว่า แนวคิดพุทธศาสนamahayanที่ปรากฏในสังคมไทย จะปรากฏผ่านความเชื่อ พิธีกรรม คือ การบูชาสฤพระธาตุพนมด้วยข้าว พิษสวณ พิษไร่ และอ้อนวอนขอให้ผู้ที่มาประกอบพิธีประสบแต่ความสำเร็จ สู่ถึงแนวคิดเรื่องพระพุทธรเจ้าในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ในแนวคิดเรื่องพระธยานิพุทธรเจ้าที่อยู่ในฐานะของสมโณคกายคอยรับฟังและช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง แนวคิดเรื่องการบูชาสฤเป็นมูลเหตุแห่งการสร้างพระพุทธรูปและบูชาพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เป็นแนวคิดมาจากพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนิกายตันตรยาน การสร้างพระทันใจ เป็นการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเฉพาะกิจ เป็นการสร้างอย่างมีวัตถุประสงค์ตามความเชื่อของชาวบ้าน

คำสำคัญ : พุทธศาสนamahayan, การสร้างพระพุทธรูป, แนวคิด

Abstract

According to Buddha statues for a reason that it analysis concept of Mahayana Buddhism appears in Thai society. It has the ritual is worshiped Phra That Phanom by, rice, horticultural crops, and pleading for those who attend the ceremony. This process mean to Buddhist of Mahayana Buddhism who is in the position of the consul, to listen and help all man from all suffering. The idea of worship is the cause of creating the Buddha statues, Phra Than Jai, which particular use for purpose is based on belief. In addition notion leads it by Mantrayāna.

Keywords : Mahayana Buddhism, Building Image of Buddha, concept

บทนำ

แนวคิดของฝ่ายพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจะเป็นที่เข้าใจได้ง่าย เช่น แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นแนวคิดที่โดดเด่นของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่มีความแตกต่างจากพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่ถือว่าพระพุทธเจ้าแตกต่างจากคนทั่วไปในทางจิตใจและคุณสมบัติทางนามธรรมเท่านั้น ในทางรูปธรรมพระองค์ทรงมีเนื้อหนังร่างกายที่ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งธรรมชาติดีกว่าคือ ต้องเปลี่ยนแปลง เจ็บป่วย และแตกสลายไปเมื่อถึงเวลาดังคนปกติทั่วไป ในทางกายภาพพระพุทธเจ้าก็เหมือนคนปกติทั่วไป ทรงเจ็บป่วย ทรงชรา และเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมที่สังขารร่างกายจะต้องแตกดับไปตามธรรมชาติ (สมภาร พรหมทา, 2540) ส่วนพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีทฤษฎะว่าภายหลังการปรินิพพานแล้วพระพุทธเจ้าไม่สูญสิ้น กล่าวคือพระพุทธเจ้ามิได้มีฐานะเป็นมนุษย์ธรรมดา จริยอยู่ที่มีหลักฐานในคัมภีร์ระบุว่า พระพุทธเจ้าสิทธัตถะ โคตรมะ ทรงเจ็บป่วย แก่ชรา และตายไปเหมือนคนทั่วไป แต่ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระกายส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่านิรมาณกายเท่านั้น พระพุทธเจ้ายังมีพระกายอีกสองส่วน คือ ธรรมกาย กับ สัมโภคกาย พระกายสองอย่างหลังนี้ไม่แก่ชรา ไม่เปลี่ยนแปลง อย่างนิรมาณกายที่อยู่ในโลกมนุษย์

ด้วยเหตุพื้นฐานที่ต่างกันเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าของทั้งสองนิกายหลักที่ได้กล่าวมาแล้วจึงมีหลักปฏิบัติที่ต่างกัน เช่นเมื่อชาวพุทธเถรวาทรำลึกถึงพระพุทธรัตนะสิ่งที่รำลึกถึงคือ คุณสมบัติและคุณธรรมทั้งหมดที่มีอยู่ในตัวของพระองค์ “คุณสมบัติและคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวของพระองค์ สิ่งนี้คือตัวแท้ของพระพุทธรัตนะ” การบูชาสักการะพระรัตนะก็คือการรำลึกคุณธรรมเหล่านี้เพื่อน้อมนำใจให้เกิดศรัทธาวิริยะและความเบิกบานปิติที่จะเดินตามรอยพระบาทของพระองค์ เราไม่ได้บูชาสักการะตัวพระพุทธรูป และในส่วนของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานรำลึกถึงพระพุทธรัตนะ นอกจากจะรำลึกถึงพระพุทธรูปอย่างชาวพุทธเถรวาทแล้ว ยังรำลึกถึงพระพุทธเจ้าในภาคสัมโภคกายบนสวรรค์ด้วย การบูชาพระรัตนะของชาวพุทธมหายานในปัจจุบันมีความหมายอย่างเดียวกันกับการบูชาพระพุทธรูปของชาวพุทธในสมัยพุทธกาล ทั้งนี้เพราะในความรู้สึกของชาวพุทธมหายาน เวลานี้พระพุทธเจ้าในภาคสัมโภคกายยังประทับรับฟังสุขทุกข์ของพุทธบริษัทอยู่ การบูชาพระรัตนะด้วยความรู้สึกเช่นนี้มหายานถือว่าให้ความมั่นใจและอบอุ่นใจแก่ศาสนิกได้มากกว่าการบูชาด้วยความรู้สึกที่ว่า สิ่งที่เหลืออยู่มีเพียงพุทธรูปเท่านั้น (สมภาร พรหมทา, 2540)

นิกายมหายานเน้นไปที่ความกรุณาของพระพุทธเจ้า และมีความเห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจในการช่วยเหลือสรรพสัตว์จึงเกิดขึ้น ตามความต้องการของชาวบ้านที่ไม่มีเวลาหรือโอกาสพอที่จะปฏิบัติตามแบบอย่างของพระเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นจากวัฏสงสารนี้ ความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระอมิตาภพุทธเจ้า ก็สะท้อนให้เห็นถึงความปรารถนาของชาวบ้านที่จะยินยอมมอบกายถวายชีวิตด้วยความจงรักภักดีต่อผู้ที่มีอำนาจเหนือตนและสามารถช่วยตนให้พ้นจากความทุกข์ได้ เมื่อคำสอนแบบชาวบ้านพัฒนาขึ้นแหล่งที่พบปะกันของชาวบ้านก็คือวัดและบริเวณที่พวกเขาจะสามารถเข้าใกล้พระพุทธเจ้าที่สุดก็คือสถูป การบูชาสถูปเพื่อแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า และเชื่อกันว่าจะได้บุญ อีกทั้งเป็นการกระทำที่เข้าใจถึงความหลุดพ้น

อย่างไรก็ตาม ในยุคแรกนั้นยังไม่มีพระพุทธรูป หากแต่เป็นสิ่งของที่เป็นเชิงสัญลักษณ์มากกว่า ดังเช่นหลักฐานทางโบราณคดีเช่น ธรรมจักรและสถูปเจดีย์ที่ปรากฏในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชและ ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงว่ามีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยนั้นเลย ทั้งนี้สิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าในยุคแรกเริ่มอาจมาจากแนวคิดเรื่องเจดีย์ 4 ได้แก่ คือ ธาตุเจดีย์, ธรรมเจดีย์, บริโภคเจดีย์ และ อุทเทสิกเจดีย์ (เสนอ นิลเดช อ่างใน ญาณภัทร ยอดแก้ว) และพระพุทธรูปถือเป็นรูปเคารพของพุทธศาสนิกชนทั่วไปทั้งเถรวาทและมหายาน ดังนั้น จึงนิยมสร้างไว้สักการบูชากันในแต่ละท้องถิ่นของประเทศนั้น ๆ จึงมีมีรูปแบบลักษณะที่ แตกต่างไปตามจินตนาการของชนชาติที่มีการนับถือพระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าความเชื่อ ความศรัทธา นำไปสู่การปฏิบัติ ทั้งนี้ด้วยฝ่ายมหายานเน้นถึงประโยชน์อันจะเกิดกับคนจำนวนมาก พิจารณาเห็นว่าชาวบ้านไม่มีโอกาสและเวลาเพียงพอในการที่จะถือวัตรปฏิบัติอยู่ในวิถีของพระโดยชาวบ้านต้องทำงานเพื่อความอยู่รอด เพื่อปากท้องจึงไม่สามารถดำรงชีวิตในแบบวิถีการปฏิบัติแบบพระ(การดำรงชีวิตแบบฝ่ายเถรวาท)ได้ จึงได้มีการปรับประยุกต์พุทธศาสนา เรื่องของการปฏิบัติตนเรื่องคำสอน ให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น โดยผู้ที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้ที่ช่วยเหลือสรรพสัตว์ และมีการรำลึกถึงพระพุทธเจ้าไม่เพียงแค่พระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าเท่านั้นแต่ยังรำลึกไปถึงพระพุทธเจ้าที่เป็นสัมโพธิกายที่อยู่บนสวรรค์ในดินแดนพุทธเกษตรด้วย ความเชื่อว่า

พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จดับขันธไปแล้วไม่ได้ไปไหนแต่จะคอยรับฟังและช่วยเหลือสรรพสัตว์อยู่ในดินแดนพุทธเกษตร ดังนั้นการสร้างสถูปที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไปก็ด้วยเหตุที่กล่าวมาแล้วว่าเกิดจากความเชื่อของชาวบ้านว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ไปไหนคอยรับฟังและช่วยเหลือสรรพสัตว์อยู่จึงมีการสร้างสถานที่เพื่อที่จะเป็นแหล่งที่ติดต่อสื่อสารกับพระพุทธเจ้าที่อยู่นบนสวรรค์ คือการสร้างสถูปเพื่อบรรจุพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า(สถูปเป็นเหมือนตัวกลางในการติดต่อสื่อสารระหว่างสรรพสัตว์กับพระพุทธเจ้า) และมีการสวดมนต์อ่อนน้อมขอให้พระพุทธเจ้าช่วยเหลือ และจะมีการปฏิบัติบูชาด้วย ดอกไม้ รูป เทียน ของหอม ต่าง ๆ แนวคิดนี้เองก็มีสืบต่อกันมาเรื่อย ๆ แม้แต่ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทก็มีการบูชา สถูปด้วย ดอกไม้ รูป เทียน ของหอม วิถีปฏิบัติเช่นนี้มีปรากฏในวิธีแห่งการบูชาในฝ่ายเถรวาทกล่าวว่าเป็นการบูชาด้วย เป็นการปฏิบัติบูชาอย่างหนึ่งคือ อามิสบูชา หมายถึงการบูชาด้วยเครื่องสักการะที่เป็นวัตถุสิ่งของ เช่นการถวายดอกไม้รูปเทียน เป็นเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย การถวายเครื่องไทยธรรมหรือปัจจัย 4 เป็นการอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ แนวคิดเช่นนี้ก็แพร่ไปอย่างกว้างขวางในหมู่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยที่เป็นพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทก็มีการปฏิบัติเช่นเดียวกันกับผู้ที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เช่น การบูชาสถูป พระพุทธรูป หรือแม้แต่ความคิดที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าจะคอยให้ความช่วยเหลือผ่านการขอร้องอ่อนน้อม สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ปรากฏมีอยู่ในหมู่ผู้นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

ในสังคมไทยมีคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระพุทธรูปบูชากันมากเพราะพระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นในดินแดนแถบนี้มาเป็นระยะเวลายาวนานและมีการปรับแนวคิดในการสร้างให้เข้ากับ สภาพสังคม เนื่องมาจากการสร้างสถูปเจดีย์อันเป็นต้นเค้าแห่งการสร้างพระพุทธรูปในปัจจุบันซึ่งเป็นแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ด้วยประเทศไทยเป็นผู้ที่ยอมรับตนเองว่าประชาชนในประเทศเป็นผู้ที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทแต่ยังมีการสร้างพุทธสถาน(เจดีย์ พระพุทธรูปขนาดใหญ่) เพื่อเคารพบูชา ทั้งนี้ผู้เขียนมีความประสงค์ที่จะศึกษาแนวคิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ที่มีอยู่ในสังคมไทย กรณีวิเคราะห์การสร้างพระพุทธรูป

แนวคิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ปรากฏในสังคมไทย

แนวคิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ปรากฏในสังคมไทยร่องรอยและอิทธิพลของแนวคิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ส่วนใหญ่มักปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้ถือปฏิบัติกันมา โดยพิธีกรรมความเชื่อบางประการก็ปฏิบัติกันเฉพาะถิ่นคือเป็นแนวคิดที่ประยุกต์เข้ากับวิถีชีวิตและมีความกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี เช่น ประเพณีที่เกี่ยวกับการอุทิศให้แก่ญาติที่ตายไปแล้ว จะเป็นการเตรียมสถานที่ หมอน ที่นอน เสื้อผ้า สิ่งของต่าง ๆ เครื่องหมากพูล อาหารถวายพระ ซึ่งคล้ายกับการสวดกตึกของพระจีน ผู้ทำบุญนี้จะจัดเตรียมข้าวของต่าง ๆ เช่น บ้าน รถยนต์ รถม้า ตลอดจนเงินทอง แต่ทำด้วยกระดาษแล้วเผาอุทิศไปให้แก่ญาติที่ตายจากไป ซึ่งเป็นแนวคิดหนึ่งของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ได้รับจากจีนสวณ (โชติ สุวรัตน์ อ่างในวรรณะ วรรณะ มูลคำ, 2545)

จากที่กล่าวมาแล้วว่าแนวคิดฝ่ายพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแฝงอยู่ใน วิถีชีวิต ความเชื่อ ตลอดจนพิธีกรรม ผู้เขียนจึงยกกรณีศึกษา เรื่อง สัญลักษณ์ข้าวโอกาสวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ในพิธีถวายข้าวพืชภาคและเสียค่าหัว (สุรัช ชินบุตร, 2557) ได้กล่าวถึงการบูชาพระธาตุพนม โดยกล่าวว่า พระธาตุพนม เป็นศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์รวมใจของคนสองฝั่งแม่น้ำโขง ทุกปีวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 จะมีงานนมัสการพระธาตุพนม ซึ่งเป็นพิธีถวายข้าวพืชภาค และการเสียค่าหัวของกลุ่มคนที่เรียกว่า “กลุ่มข้าโอกาส” ข้าวพืชภาค คือ ผลผลิตทางการเกษตรที่กลุ่มข้าโอกาสวัดพระธาตุพนมมีอยู่หรือเป็นผู้ผลิตข้าวพืชภาคนั้นด้วยตนเอง อันประกอบไปด้วย ข้าว ข้าวโพด ถั่วลิสง ถั่วเขียว ถั่วเหลือง และผลผลิตอื่น ๆ พิธีเสียค่าหัวคือ พิธีถวายเงินเพื่อบำรุงวัดพระธาตุพนมโดยนำขึ้นหมากเบ็ง เทียนรอบหัวคาคิง และปัจจัยที่เป็นเงิน อันเป็นสัญลักษณ์ของเครื่องบรรณาการถวายแด่พระมหากษัตริย์ทั้ง 5 พระองค์โดยมีพระธาตุพนมเป็นตัวแทน

พิธีกรรมถวายข้าวพืชภาคและเสียค่าหัว ประกอบด้วย การนำ

1. ขึ้นหมากเบ็งมาบูชาพระธาตุพนม ภายในกรวยจะใส่เครื่องบูชาที่เรียกว่า ชัน 5 ได้ แก่ ฐูป เทียน หมากพูล ข้าวตอกดอกไม้

2. ข้าวสาร สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และการสืบต่อสืบสานชีวิตต่อไป “มีน้ำจิ่งมีนา มีนาจิ่งมีข้าว”

3. พืชสวนและพืชไร่ องค์ประกอบของความเป็นข้าโอกาสของพระธาตุพนม ซึ่งประกอบด้วย ข้าวโพด มันแกว พริก ต้นหอม มะพร้าว ถั่วลิสง ถั่วเขียว ซึ่งเป็นผลผลิตจากสวน

4. การเสียค่าหัว ต้องนำเงินไปบริจาคให้กับวัดพระธาตุพนม โดยจะมีพระภิกษุเป็นผู้คอยรับ

มีการกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยและกล่าวนำถวายพืชภาค “อิมัง ภันเต พืชภาคัง สัปเปริวารัง เจติยะสะ โอนชยามะ สาธุโนภันเต เจติยัง ปิมัง พืชภาคัง สัปเปริวารัง ปฏิคฺคณาตุ อัมหากัง ทิฆะระตัง หิตายะ สุขายะ”

(แปล) มีใจความดังนี้ ข้าแต่พระธาตุพนม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ผู้มีหูแก้วตาทิพย์ ผู้มีฤทธิ์เดช ซึ่งปกปักษ์รักษาพระธาตุพนม แล้วก็แจ้งต่อพระธาตุพนมว่า ตนได้นำเครื่องบริวารทั้งหลายมาเสียค่าหัวและบูชาพระธาตุ จากนั้นก็เป็นการขอพรให้ตนเองและครอบครัวมีแต่ความสุขความเจริญ มีอายุ วรรณะ สุข พละ ตลอดจนสัตว์เลี้ยงของตนก็อย่าได้พบเจอกับความเจ็บป่วย

จากเรื่อง สัญลักษณ์ข้าวโอกาสวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ในพิธีถวายข้าวพืชภาคและเสียค่าหัว กล่าวคือการบูชาพระธาตุพนม(สถูป) โดยการนำพืชที่เป็นผลผลิตที่ตนสามารถผลิตเองได้ การบูชาด้วยขันหมากเบ็งเป็นการบูชาพระธาตุด้วยดอกไม้และการบูชาด้วยเงินซึ่งพระสงฆ์จะเป็นผู้รับปัจจัยเหล่านั้น ด้วยความคิดเรื่องการสร้างสถูปเจดีย์นั้นเป็นแนวคิดพื้นฐานของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเพื่อที่จะให้ชาวบ้านมีโอกาสใกล้ชิดกับพระพุทธรูป พระธาตุพนมก็ถือว่าเป็นสถูป หรือ เจดีย์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาเพราะบรรจุพระอัฐิธาตุส่วนหัวอกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า(พระโคตม) การที่สวดบูชาพระธาตุและถวายพืชภาค นั้นเพราะความอยู่ดีมีสุขไม่เจ็บป่วยด้วยเชื่อว่าพระธาตุพนมสามารถบันดาลให้ผู้ที่มาเสียค่าหัวพืชภาคพบเจอแต่ความเป็นมงคล ซึ่งจะสอดคล้องกับแนวคิดของพุทธศาสนา มหายาน กล่าวคือ เชื่อว่าพระพุทธรูปสามารถช่วยสรรพสัตว์ได้ พระพุทธรูปที่พ้นจากกายมนุษย์ไปแล้ว แต่ยังเป็นพระพุทธรูปในสามโลกกายไม่ได้ไปไหนคอยฟังเรื่องความทุกข์ และความสุข ที่ผู้คนมาอ้อนวอน และคอยช่วยเหลือสรรพสัตว์อยู่ สิ่งที่แสดงให้เห็นในเรื่องความเชื่อว่าพระพุทธรูปยังคงมีอยู่ไม่ได้ไปไหนแม้จะเสด็จปรินิพพานไปแล้ว คือมีการแจ้งว่าข้าวโอกาสมาเสียค่าหัวและพืชภาค โดยแจ้งต่อพระธาตุพนมที่เป็นตัวแทนและสื่อกลางระหว่างผู้เสียค่าหัวและพืชภาคกับพระพุทธรูป

แนวคิดการบูชาสถูปเช่นนี้มาจากแนวคิดพุทธศาสนา มหายาน โดยมีการจารึกไว้ใน จารึกที่ ศาสนสถานนันทะยะพุทธศักราช 1791 จารึกนี้ปรากฏข้อความเกี่ยวกับพิธีกรรมและเครื่องบูชาต่าง ๆ ในนิกายอารี ซึ่งได้แก่ หม้อข้าว 2 หม้อ ใบหมากกับผลหมากใส่ถ้วย

เนื้อและสุรา โดยพิธีกรรมดังกล่าวเป็นการบูชาผีบรรพบุรุษของกษัตริย์ (Ray, 1936) (วรรณะ มูลคำ, 2545) ซึ่งพุทธศาสนานิกายดังกล่าวเป็นแบบนิกายตันตريان มีความใกล้เคียงกับพุทธศาสนาในเนปาลและ ทิเบตมาก โดยผนวกความเชื่อเรื่อง ผี นาค เข้าไปด้วย กล่าวคือ พระสงฆ์กลายเป็นสื่อกลางระหว่างสิ่งเหล่านั้น กรณียของผู้ที่เสียค่าหัวและพิษภาค ก็เป็นลักษณะที่คล้ายกับพิธีกรรมในจารีกนี้ โดยมีการจัดทำพิธีกรรมขึ้นมีการกำหนดวันประกอบพิธีกรรม โดยเอาผลผลิตจากไร่จากสวนที่ตนผลิตเองได้จากที่ดินที่กำหนดเอาว่าเป็นเขตของวัดมาบูชาพระธาตุพนม และเป็นการส่งส่วยเสียค่าหัวให้แก่กษัตริย์ทั้งห้าตามความเชื่อในตำนานสร้างพระธาตุพนมด้วย ตรงนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่าชาวบ้านผู้มาเสียค่าหัวมิได้นับถือเพียงพุทธศาสนาเท่านั้นยังผสมผสานความเชื่อเรื่องผี (กษัตริย์ทั้งห้าที่ร่วมกันสร้างพระธาตุพนม) เข้ากับพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปถูกผนวกเข้ากับ ความเชื่อของคนพื้นถิ่น ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วอาจมองว่าเป็นพุทธศาสนาแบบพื้นถิ่น ที่ผสมผสานระหว่าง พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ความเชื่อพื้นถิ่น (ผี นาค) และพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งการบูชาสถูปเจดีย์นั้นเป็นแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานอย่างชัดเจน โดยนำพืชสวน พืชไร่ ข้าว เงิน ของมีค่าต่าง ๆ มาบูชาพระธาตุซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในคัมภีร์สังฆธรรมปุณทริกสูตรพุทธศาสนามหายาน ในบทที่ 11 ของคัมภีร์ ได้กล่าวถึง การบูชาสถูปด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ ได้แก่ ดอกไม้ รูป เครื่องหอม พวงมาลัย น้ำมัน ผงหอม ผ้าแพรพรรณ ฉัตร และ ธง ตลอดจนมีการบรรเลงดนตรี ขับร้องบทเพลงพ่อนรำต่าง ๆ นอกจากนี้ในพระสูตรยังกล่าวถึงการบูชาพระสูตร ด้วยดอกไม้ รูป พวงมาลัย น้ำมัน ผงหอม ผ้าแพร ฉัตรและธง ซึ่งได้กุศล สามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และพ้นภัยอันตราย และอุปสรรคทั้งปวงอีกด้วย (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2554)

แนวคิดพุทธมหายานกับการสร้างพระพุทธรูปในสังคมไทย

ที่ได้กล่าวถึงการบูชาสถูปในข้างต้นก็ด้วยสถูปเป็นต้นเค้าแห่งการสร้างพระพุทธรูป จากพระไตรปิฎกพบคำว่ารูปปฏิมา ส่วนในอรรถกถาพบคำว่าพระปฏิมาอยู่หลายที่แต่มี อยู่ทีหนึ่งมีความหมายที่คล้ายตามคำว่าSculptureหมายถึงประติมากรรมเช่นข้อความว่า เจดีย์ คือ พระปฏิมา (พระ-พุทธรูป)คำในวงเล็บนั้นมาในอรรถกถาซึ่งมีขึ้นภายหลังพระไตรปิฎกหลายร้อยปี ในช่วงที่พระพุทธโฆษาจารย์นั้นพระพุทธรูปในลังกาคงได้รับจากอินเดียต่าง ๆ แล้ว หรือ ในการทำ สังคายนาแต่ละครั้งคงเพิ่มเติมภาษาร่วมสมัยในครั้งนั้น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตาม คำว่ารูปปฏิมาและพระ ปฏิมาไม่ใช่พระพุทธรูปแต่เป็น พระ

เจดียคือรัทธาที่เสมอด้วยพระตถาคต แม้เพราะอรรถว่าทำให้เกิดความเคารพยำเกรง ส่วนพระปฏิมาที่พบในที่ต่าง ๆ อีกหลายแห่งนั้นเป็นข้อความอุปมาบ้างเป็น รูปพระวรกายของพระพุทธเจ้าบ้างเช่นตรัสกับพระวักกลี หรือตรัสชาดกต่าง ๆ ในอดีตชาติของพระองค์เองก็ดี ของพระสาวกก็ดี ที่ให้ความถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น อาณิสสการทำทานในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆมา (ประพันธ์ กุลวิจิตร, 2555)

แนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปของสังคมไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการนับถือพระพุทธศาสนาซึ่งมีการนับถือมาอย่างต่อเนื่องยาวนานของคนไทย ความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนายังเป็น สิ่งที่มีอยู่ในสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน และ พระพุทธศาสนายังเป็นต้นเค้าหรือบ่อเกิดแห่งขนบประเพณีและวัฒนธรรมที่แสดงความ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอารยธรรม แต่การที่ศาสนาในอดีตดำรงอยู่ได้ในสังคมไทย สิ่งสะท้อนความ มีตัวตนของพุทธศาสนาในสังคมไทยที่นอกจากจะแสดงในรูปแบบของ ประเพณี วัฒนธรรมแล้ว อาคารและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ตามหลักของพุทธศาสนาที่ปรากฏให้เห็น โดยทั่วไปล้วนแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นและความศรัทธาในพุทธศาสนา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ได้ถูกสร้างขึ้นตามหลักความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบที่สำคัญ 4 ส่วน ที่ดำรงความเป็นศาสนา คือ (เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร, 2546)

1. ศาสนธรรม หมายถึง หลักการและคำสอนในศาสนา
2. ศาสนบุคคล หมายถึง บุคลากรหรือบุคคลที่ทำหน้าที่ในด้านต่าง ๆ ในศาสนา
3. ศาสนพิธี หมายถึง พิธีกรรมและหลักการปฏิบัติในศาสนา
4. ศาสนวัตถุ หมายถึง วัตถุสิ่งก่อสร้างในพระศาสนา เช่น พระวิหาร อุโบสถ

พระเจดีย์และพระพุทธรูป มีความหมายเป็นตัวแทนขององค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศไทย ซึ่ง พระพุทธรูป หมายถึง รูปเหมือนที่สร้างขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อกราบไหว้บูชา อาจใช้การแกะสลักจากวัสดุต่าง ๆ เช่น ศิลา โลหะ ไม้ หรือวัสดุอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังอาจใช้การปั้นหรือหล่อด้วยโลหะก็ได้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงพระพุทธรูปปางต่าง ๆ พอสังเขป

เมื่อทราบถึงความสำคัญของพระพุทธรูปที่คนไทยยึดถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของศาสนาแล้ว ผู้เขียน จะนำเรื่อง การสร้างพระพุทธรูปในไทย กรณีการสร้างพระเจ้าทันใจ เพื่อวิเคราะห์ถึงแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในการสร้างพระพุทธรูปในไทย จาก

งานวิจัยเรื่องความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์พระเจ้าทันใจ ศึกษาเฉพาะกรณี วัดยอดแก้วศรีบุญเรือง

พระเจ้าทันใจจะประดิษฐานในวัดที่มีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ และจากประวัติศาสตร์บอกเล่าเกี่ยวกับพระเจ้าทันใจ กล่าวว่า หมายถึงพระพุทธรูปที่สร้างเสร็จภายใน 1 วัน มีชื่อเรียกอื่น ๆ คือหลวงพ่อตันใจ และพระทันใจ แนวคิดในการสร้างต้องสร้างให้สำเร็จภายใน 1 วัน ในองค์พระมีการบรรจุหัวใจพระพุทธรูป คล้ายกับหัวใจของมนุษย์ เมื่อสร้างเสร็จ ภายใน 24 ชั่วโมงแล้ว จะมีการสมโภชในโกฏิรุ่งอรุณเพราะพุทธานุภาพมีบารมีมาก คนโบราณนิยมสร้างด้วยว่าผลทันใจ คือน้อมนบในบารมีพระเจ้าทันใจ พุทธองค์ได้กระทำบารมีมามาก การสร้างสื่ออนุสติ พุทธานุภาพ จึงต้องใช้ศรัทธาอย่างยิ่ง ซึ่งมาจากความตั้งใจน้อมไปในกุศลบารมีอันซ่อนอยู่ในรูปสมมติพระพุทธรูปเจ้าคือ พระคุณอันยิ่งใหญ่อันหาผู้ใดเสมอเทียม การสร้างพระเจ้าทันใจจึงสร้างยาก เพราะต้องใช้กำลังใจ ความตั้งใจ ปักจีย คติชาวล้านนา กล่าวว่า ใครได้สร้างพระเจ้าทันใจ 7 องค์ จุดประทีป บูชา ถวายข้าว สวดเบิกตามประเพณีเก่าคือ ปั่นด้วยมือ รวมใจกันทำมีอานิสงส์มาก เพราะใช้กำลังใจมาก

พระทันใจมีคุณแห่งพระพุทธรูปเจ้าดังนี้ การสร้างพระเจ้าทันใจมีอานิสงส์มาก ผลที่ได้รับนั้นจะบันดาลความสำเร็จให้แก่ผู้ตั้งจิตอธิษฐานขอพรได้สมปรารถนาอย่างทันอกทันใจ และที่สำคัญคือปิดบาปบุญ เมื่อดับขันธในชาติปัจจุบันได้ไปสู่ภพภูมิที่ดีตามกุศลที่ตั้งใจไว้ เฉพาะบุคคล ดังนั้น ในการกราบขอพรก็ต้องตั้งจิตให้มีศรัทธา มีสมาธิ และอธิษฐานด้วยจิตด้วยความนอบน้อม ปรารถนาสิ่งใดก็มักจะสำเร็จทุกประการ

ในการสร้างพระทันใจเป็นการสร้างเฉพาะกิจ คือ ชาวบ้านมีความปรารถนาที่จะสมปรารถนาอย่างรวดเร็วจึงมีการกำหนดในระเบียบการสร้างพระทันใจต้องสร้างให้เสร็จภายใน 24 ชั่วโมง หรือต้องสร้างให้เสร็จภายในหนึ่งวัน ซึ่งมีความสอดคล้องกับการสร้างพระในนิยาย ตำนานในทิเบตที่พระมีปางต่าง ๆ รวมไปถึงปางดุร้าย หรือ การวาดภาพพระบฏ กล่าวถึงลักษณะการวาดตอนหนึ่งว่า รูปลักษณะที่วาดจะแยกกลุ่ม คือ พระพุทธรูปเจ้า พระโพธิสัตว์ เทพหรือโพธิสัตว์หญิง โพธิสัตว์ปางดุร้ายและมนุษย์ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน, 2554) การสร้างพระปางต่าง ๆ เป็นการสร้างตามแนวคิดของชาวบ้านที่ต้องการอะไรบางอย่าง เช่นการสร้างพระปางดุร้ายก็เพื่อที่จะขจัดปัดเป่าสิ่งที่ไม่ดีออกไป เหมือนกันกับการสร้างพระทันใจก็ด้วยชาวบ้านนั้นต้องการความสำเร็จที่ได้มาแบบง่ายและรวดเร็ว

ความเชื่อเรื่องพระเจ้าทันใจในประเทศไทย พระเจ้าทันใจมักปรากฏในวัดพระบรมธาตุหรือวัดพระธาตุ และได้เชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ขอพรได้ทันใจเหมือนกับชื่อพระพุทธรูปประชาชนมักมาขอโชค ลาภ เลื่อนขั้น สอบราชการ ปลดหนี้สิน คดีความและไกล่เกลี่ย หายเจ็บป่วย ส่วนใหญ่สมปรารถนาทุกราย การขอพรจากพระพุทธรูปอันเป็นสื่อระหว่างชาวบ้าน(สรรพสัตว์) และพระพุทธรูป โดยชาวบ้านก็เชื่อในพุทธานุภาพแห่งพระเจ้าทันใจว่าสามารถทำให้พวกเขาประสบผลสำเร็จได้ด้วยการช่วยเหลือแห่งบารมีของพุทธานุภาพด้วยแนวคิดเช่นนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ตามทฤษฎี ตรีกาย โดยจะแบ่งพระพุทธรูปออกเป็น 3 กายคือ ธรรมกายอันเป็นธรรมชาติแห่งพุทธะ นิรมาณกายอันเป็นกายเนื้อหรือกายมนุษย์ของพระพุทธรูป สัมโภคกายคือสภาพดำรงอยู่ของพระพุทธรูป ภายหลังการแตกดับทางร่างกายไปแล้ว พระพุทธรูปผู้มีความกรุณาอันยิ่งใหญ่จะไม่ทอดทิ้งสรรพสัตว์ แต่จะดำรงอยู่ในฐานะสัมโภคกาย ณ ดินแดนแห่งใดแห่งหนึ่งในจักรวาลนี้ เพื่อคอยสอดส่องดูแลและให้ความช่วยเหลือแก่สรรพสัตว์ (ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, 2526) ซึ่งจะมีความแตกต่างจากพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในเรื่องของพระพุทธรูป คือบุคคลที่สมบูรณ์มี 3 ประเภทคือ พระพุทธรูปตรัสรู้ด้วยตนเองและสั่งสอนความจริงนั้นแก่ผู้อื่น พระปัจเจกพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยตนเองแต่ไม่สั่งสอนผู้อื่น พระอรหันต์เป็นผู้เรียนรู้จากผู้อื่นแล้วรู้แจ้งในความจริงนั้นโดยสมบูรณ์ด้วยตนเอง จุดมุ่งหมายของชาวพุทธเถรวาทคือการได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ อันเป็นชีวิตที่สมบูรณ์ไม่มีการเกิดใหม่อีก ชีวิตที่ได้พบพระนิพพานและเข้าสู่สภาวะนั้น ภายหลังการแตกดับของร่างกายลักษณะความเป็นตัวเขาทั้งหมดก็จะสูญสลายไปโดยไม่เหลือร่องรอยใด ๆ อีก จะเห็นว่าพระพุทธรูปในฝ่ายเถรวาทนั้นเมื่อเข้าสู่นิพพานแล้วก็จะสลายไปโดยไม่เกิดอีกและไม่สามารถที่จะกล่าวได้ว่าอยู่ที่ใด ฉะนั้นแนวคิดเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และการคอยให้ความช่วยเหลือสรรพผู้อธิษฐานสมความปรารถนาจึงเป็นแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ปรากฏในสังคมไทย

อานิสงส์ในการสร้างพระเจ้าทันใจคือจะบันดาลความสำเร็จให้แก่ผู้ตั้งจิตอธิษฐานขอพรได้สมปรารถนาอย่างทันอกทันใจ และที่สำคัญคือปิดอบายภูมิ เมื่อดับขันธในชาติปัจจุบันได้ไปสู่ภพภูมิที่ดีตามกุศลที่ตั้งใจไว้เฉพาะบุคคล หากกล่าวตามแนวคิดพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท การที่จะปิดอบายภูมิได้นั้นต้องเข้าสู่กระแสแห่งนิพพานโดยการเป็นพระโสดาบันจึงจะปิดอบายภูมิได้ การสร้างพระพุทธรูป สร้างพระประธาน ถือเป็นการทำบุญเท่านั้น มีความแตกต่างจากพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวคิดของพุทธ

ศาสนาฝ่ายมหายานในการสร้างพระพุทธรูป คือการสร้างพระพุทธรูป พระทันใจ สามารถปิด
 อบายภูมิได้ ดังที่ปรากฏอยู่ในสัทธรรมปุณฑริกสูตรยังได้กล่าวถึง คำสั่งสอนของธรรมกาย
 พุทธ พุทธนรินทร์ ว่า พระสูตรได้พูดถึงการบรรลุนิพพานอย่างง่าย ๆ ว่า เมื่อ บุคคลได้
 บำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา ตลอดจนการสร้างและบูชาพระสฤปพระเจดีย์ การสร้างและบูชา
 พระพุทธรูป (แม้กระทั่งการสร้างด้วยทราย) ตลอดจนจิตกรรมฝาผนังก็ตาม ด้วยจิตศรัทธา
 แล้วย่อมเข้าถึงบรมสุขได้เช่นกัน (บุญย นิลเกษ, 2526) จากแนวคิดเรื่องการสร้าง
 พระพุทธรูปแล้วจะสามารถปิดอบายภูมิได้ เป็นแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่
 ปรากฏอยู่ในสังคมไทยเป็น หากมองอีกแง่มุมหนึ่ง การที่จะสร้างพระขนาดใหญ่ได้จำเป็นต้อง
 อาศัยงบประมาณ อาศัยแรงงานจำนวนมาก คือจะสร้างได้ต้องมีความเสียสละ การให้ทาน
 อันเป็นหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา

สรุป

แนวคิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ปรากฏในสังคมไทย โดยมาจะปรากฏผ่าน
 พิธีกรรม ความเชื่อ เช่น การบูชาพระสฤปหรือพระพุทธรูป ด้วยดอกไม้ของหอม สิ่งของมีค่า
 อาหาร ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระสูตรของฝ่ายมหายาน ซึ่งสามารถกล่าวถึงแนวคิดพุทธศาสนา
 ฝ่ายมหายานในสังคมไทยได้ดังนี้

แนวคิดการบูชาสฤปเป็นแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่เป็นต้นแบบแห่ง
 การปฏิบัติในสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน พระธาตุพนมที่เป็นศูนย์รวมใจของชาวพุทธใน
 ประเทศโดยมีความสำคัญคือบรรจุพระอัฐิธาตุส่วนหัวอกของพระพุทธเจ้า ตามวิถีแห่ง
 ชาวบ้านก็ได้นำสิ่งต่าง ๆ ที่ตนมีมาบูชาพระธาตุ ทุกปีวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 จะมีงานนมัสการ
 พระธาตุพนม ซึ่งเป็นพิธีถวายข้าวพีชภาค และการเสียค่าหัว จะมีการนำ พืชที่ตนหาได้ และ
 นำเงินมาบริจาคให้แก่พระธาตุพนม ที่ทำเช่นนี้เพราะชาวบ้าน เชื่อว่าพระธาตุพนมสามารถที่
 จะบันดาลให้เกิดความสุขได้ ไม่มีความเจ็บป่วยใด ๆ รวมไปถึงบันดาลให้ฝนตกต้องตาม
 ฤดูกาล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเรื่องตรีกาย พระพุทธเจ้ามี 3
 กาย และสัมโมคคากายที่เป็นทิพย์ที่สถิตอยู่บนสวรรค์คอยช่วยเหลือสรรพสัตว์

ในการสร้างพระทันใจเป็นแนวคิดแบบมหายานโดยเป็นการสร้างเฉพาะกิจมุ่งไป
 ที่การประกอบการงานให้ประสบผลสำเร็จ มีความสอดคล้องกับการสร้างพระในฝ่ายมหายาน
 ต้นตอที่มียางต่าง ๆ เพื่อที่จะให้การช่วยเหลือสรรพสัตว์ และอันสงส์แห่งการสร้างพระ
 ทันใจก็เป็นแนวคิดฝ่ายมหายานอย่างแท้จริง คือการสร้างพระสามารถปิดอบายภูมิได้ มีการ

กล่าวถึงในสัทธรรมปุณฑริกสูตร ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของฝ่ายเถรวาทโดยสิ้นเชิงเพราะฝ่ายเถรวาทกล่าวว่าการทำบุญไม่สามารถปิดบาปบุญมิได้สิ่งที่ปิดบาปบุญได้นั้นต้องเป็นพระโสดาบันจึงจะสามารถปิดได้ จากหลักการ การสร้างพระสามารถปิดบาปบุญได้ของฝ่ายมหายานเป็นแนวคิดที่มีอยู่ในสังคมไทยและเป็นหลักการง่าย ๆ ที่ทำให้ชาวบ้านเข้าถึงพระพุทธเจ้าได้

ทรรศนะของผู้เขียน

อย่างไรก็ดีแนวคิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้นมีอิทธิพลมาก พระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ได้ก็ด้วยความเชื่อเช่นนี้ คือการกราบไหว้ บูชา ขอพร เพราะมนุษย์ต้องการที่พึ่งทางใจ จึงต้องมีหลักแห่งการยึดเหนี่ยว แม้แต่การสร้างพระทันใจ ก็เป็นการสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคม เพราะในชีวิตวิถีของชาวบ้านไม่มีอะไรสำคัญไปกว่าเรื่องปากท้อง แม้จะเป็นแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็ตาม แต่สามารถจรรโลงให้สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยความสุขก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน. (2554). *พระพุทธศาสนาแบบธิเบต* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม.
- ทวีวัฒน์ ปุณฺธิกรวิวัฒน์. (2526). *วิถีแห่งมหายาน*. กรุงเทพมหานคร : ลีนี่การพิมพ์.
- บุญย์ นิลเกษ. (2526). *พุทธศาสนามหายาน*. กรุงเทพมหานคร : อักษรเพชรเกษม.
- ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. (2555). *วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ*. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เพิ่มศักดิ์ วรรณยางค์กูร. (2546). *วิถีธรรมวิถีไทย*. กรุงเทพมหานคร : วังอักษร.
- วรรณนะ มูลคำ. (2545). *ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนามหายานที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุรัชย์ ชินบุตร. (2557). สัญลักษณ์ข้าวโอกาสวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนมในพิธีถวายข้าวพืชภาคและเสียด่าง. *วารสารไทยศึกษา*, 9 (2), 161-189.
- สมภาร พรหมทา. (2540). *พุทธศาสนามหายานนิกายหลัก*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.